

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/katona-andras-a-megorizve-valtoztat-as-jegyeben-az-uj-tortenelem-kerettantervekről-03-02-09/>

Katona András

A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

Egy kis visszapillantás: régi NAT-ok és kerettantervek

Nemzeti alaptanterv (NAT) 1995-től létezik, kerettantervek pedig 2000 óta vannak Magyarországon. Mindkettő bevezetését (különösen a NAT-ét) késhegyre menő viták kísérték.¹ Azóta az alapidokumentumokat kétszer átdolgozták, 2003-ban és 2007-ben. A 2012 júniusában kormányrendeletként megjelent NAT², és a jelenleg életbe lépő kerettantervek tehát a 4. változatot jelentik. Tekintsük végig röviden először az eddigi változások lényegét, hogy értelmezhesük a jelenlegieket!

Az eredeti NAT készítői a közoktatás kétszintű tartalmi szabályozását kívánták megvalósítani a Nemzeti alaptantervvel és az ennek alapján készülő helyi tantervek sokaságával. Ez alkalmas volt az előtte évszázadokon keresztül érvényben lévő központi tantervi szabályozás letörésére, de nem tette lehetővé egységes nemzeti közoktatás megvalósítását, ráadásul az iskolatípusok közötti átjárhatóságot is szinte lehetetlenné tette volna. Ráadásul 1995 és 2000 között „peregetek a dobok” a történelemtanítás körül is, hiszen az eredeti NAT a történelemtanítás kétciklusú koncentrikus (általános és középiskolai) képzését négy évfolyamos (7–10. évfolyam) lineárisra kívánta átalakítani, ami országos ellenállásba ütközött, hiszen szembement a 4+4+4-es oktatási rendszerünkkel is, a közel 50%-os „tananyagcsökkentésről” nem is beszélve.

2000-ben iktatta be az akkori oktatási kormányzat a NAT és a helyi tantervek közé a kerettantervi szintet³, és tette háromszintűvé a közoktatás tartalmi irányítását, egyelőre a meghatározó iskolatípusokban: általános iskola, négy évfolyamos gimnázium és szakközépiskola, valamint szakiskola. Ez a rendszer állandósult a következő oktatási kormányzat idején, de azzal, hogy további kerettantervek készítése vált lehetővé. Ez olyan jól sikerült, hogy 2012-re már 69 hivatalosan jóváhagyott kerettanterv létezett.⁴ Ember nem volt, aki valamennyit ismerte volna.

Pedig közben jelentősen változott a korábbihoz képest a kerettanterv funkciója, mivel 2002-ben az Eötvös József Szabadelvű Pedagógiai Társaság NAT-javaslatára⁵, melynek jóvoltából a 2003-as NAT-ban eltűnt a közoktatás tartalmi szabályozásának legfelső szintjéből a tartalom, csupán a fejlesztési feladatok részletes kodifikálására került sor.⁶ Ezt a 2007-es kormányrendelet lényegében csak kiegészítette a kulcskompetenciákkal.⁷

Hasonlítsuk össze először az eddigi NAT-ok Ember és társadalom műveltségi területének felépítését, jellemzőit!

1. táblázat: A NAT-ok szerkezetének összehasonlító táblázata

NAT1: 2000 (1–10. évf.)	NAT2: 2003, NAT3: 2007	NAT4: 2012 (1–12. évf.)
1. <i>Ember és társadalom</i> bevezetés. 2. <i>Általános fejlesztési követelmények</i> (1–6. és 7–10. évf.): emberismeret és önismeret; ismeretszerzési és –feldolgozási;	1. <i>Alapelvek, célok</i> 2. <i>A fejlesztési feladatok szerkezete:</i> ismeretszerzés, tanulás; kritikai gondolkodás; kommunikáció; térben-időben való tájékozódás; a	1. <i>Alapelvek, célok</i> 2. <i>Kiemelt fejlesztési területek: történelem;</i> erkölcstan, etika; hon- és népismeret; társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek; filozófia.

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

<p>kifejezőképességek; tájékozódás időben; tájékozódás térben</p> <p>3. <i>Részletes követelmények:</i> társadalmi ismeretek 4., 6. évf.; társadalmi, és állampolgári ismeretek, 8. évf.; állampolgári és gazdasági ismeretek, 10. évf.; emberismeret, 8., 10. évf.; történelem 8., 10. évf.: tananyag; fejlesztési követelmények; minimális teljesítmény bontásban.</p>	<p><i>tartalom kulcselemei; a reflexiót irányító kérdések.</i></p>	<p>3. <i>A fejlesztési követelmények szerkezete:</i> ismeretszerzés, tanulás; kritikai gondolkodás; kommunikáció; tájékozódás és időben térben.</p> <p>4. <i>Közműveltségi tartalmak:</i> történelem 1-4., 5-8., 9-12. évf.; ismétlődő/visszatérő és hosszsmetszeti témák; erkölcsstan, 1-4., 5-8. évf.; etika, 9-12. évf.; hon- és népismeret, 5-8. évf.; társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, 5-8., 9-12. évf.; filozófia, 9-12. évf.</p>
---	--	--

Látható tehát, hogy az új, 2012-ben elfogadott NAT inkább az 1995-ös, mint a 2003-as és 2007-es nyomdokaiba lépett, az ismeretek, a közműveltségi tartalmak rehabilitálásával. Ugyanakkor a fejlesztési feladataival a 2003-as és 2007-es NAT nyomán halad.

A tartalmak újbóli NAT-ba kerülésével viszont alapvetően megváltozott a kerettantervi szabályozás jelentősége az ismeretek vonatkozásában, hiszen 2003-ban, 2007-ben az első szintté vált. Ugyanakkor sokasodni kezdtek a kerettantervek, hiszen a tankönyveket forgalmazó tankönyvkiadók így legitimálhatták tankönyveiket, tankönyvsorozataikat. (Többek között ez vezetett a 69 akkreditált kerettanterv létrejöttéhez.) Most viszont ismét a NAT közműveltségi tartalmai jelentik az első szintet a tartalmi szabályozásban, a kerettantervekben ezek iskolatípusonkénti „lebontására” került sor. Hasonlóan 2000-hez. Ugyanakkor a szerkezetben is lényeges változások következtek be.

2. táblázat: A tantárgyi kerettantervek szerkezetének összehasonlító táblázata

Kerettanterv (2000, 2003, 2007)	Kerettanterv (2012)
<i>A tantárgy</i> neve, cél és feladatok	<i>A tantárgy</i> neve, tanításának célja és feladatai.
Fejlesztési követelmények	<i>Két évfolyamos ciklusokra vonatkozó bevezetők:</i> A tantárgy szerepe a fejlesztési területekben, a nevelési célok elérésében és a kulcskompetenciák fejlesztésében; a tantárgy sajátos fejlesztési céljai.
<i>Évfolyamonkénti</i> óraszám	<i>Tematikai egység – órakeret</i> a teljes óraszám 90%-ra
<i>Belépő tevékenységformák:</i> ismeretszerzési és feldolgozási képességek; kifejezőképesség; tájékozódás időben; tájékozódás térben.	<i>Előzetes tudás; a tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai.</i>
<i>Témakörök – tartalmak;</i> fogalmak, nevek (személyek), helynevek (topográfia), évszámok (kronológia).	<i>Követelmények: témák – fejlesztési követelmények; kapcsolódási pontok;</i> értelmező és tartalmi <i>kulcsfogalmak;</i> fogalmak, adatok (személyek, helynevek/topográfia, évszámok/kronológia)
A továbbhaladás feltételei	A fejlesztés várt eredményei a két évfolyamos ciklus végén.

Az új kerettantervek jellemzői

Mit jelentenek az egyes „rovatok”?

A tantárgy neve: *Történelem, társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek*. Nyilvánvalóan a rövid változatot jelentő történelem fog megmaradni a gyakorlatban, de a hosszú cím egyértelműen jelzi a múltismeret jelenismerettel való integrálásának a szükségességét. A kialakulóban lévő felügyeleti rendszer nyilván meg fogja akadályozni a terjedelmesebb című, de lényegesen „kurtább” társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek elhagyását. Ezt erősítheti egy olyan érettségi rendszer is, mely a jelenismereti elemeket a múltismeretiekhez hasonlóan, sőt lehetőleg azzal integráltan számon kéri. De leginkább ez van összhangban a Nemzeti köznevelési törvénnyel⁸ és az alapvetően nevelésközpontú Nemzeti alaptantervvel.

A cél és feladatok összegzi a tantárgy főbb feladatait a képességfejlesztésben és a tantárgy képzési tartalmából következő műveltség közvetítésében, illetve annak továbbépítésében.

A NAT a következőket határozta meg: *„Az 5–8. évfolyamokon a tananyag feldolgozásának alapelve a történetek elbeszélésén, megjelenítésén alapuló, tevékenység-központú történelemtanítás, amelynek egyik eszköze a jelentős történelmi személyiségek bemutatása. Fontos szempont a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális, vallási értékeinek átadása, valamint az, hogy a diákok megismerjék a történelmi múltat feldolgozók (történész, régész, nyelvész) munkájának alapelemeit. Ezt a törekvést támogatja a múzeumok és más közgyűjtemények (pl. levéltárak) látogatása, rendeltetésének, szerepének ismerete. A képzési szakasz második felében a történelmi gondolkodás továbbfejlesztése áll a középpontban, a történelmi dokumentumok feldolgozása pedig a társadalmi és állampolgári normák elsajátítására is irányul.*

A 9–12. évfolyamokon a tanítás a forrás- és tevékenység-központú tananyag-feldolgozásra épül. Ennek keretében a diákoknak meg kell ismerkedniük a történelmi múlt különböző forrásainak (szöveges, képi, audiovizuális) általános jellemzőivel, feldolgozási szempontjaival, továbbá képesnek kell lenniük arra, hogy a különböző típusú forrásokban meglássák a szerzők nézőpontját. Kiemelt szerephez jut a problémaközpontú és elemző tanítás is, amely a történelmi helyzetek, illetve a napjainkban felmerülő problémák, jelenségek történelmi gyökereinek megértését segíti.”⁹ Mindezek a következőképpen jelennek meg a kerettantervekben:

3. táblázat: Az iskolatípusok történelemtanításának legfőbb jellemzői a kerettantervekben

Általános iskola 5-8. évf.	Középiskola 9-12. évf.	Gimnázium 5/7-12. évf.
A történetek képszerű megjelenítésén alapuló és tevékenység-központú feldolgozás.	Az általános iskolai ismeretekre és tevékenységekre épül, jellegét tekintve forrás- és tevékenység-központú.	A források önálló feldolgozásán alapuló elemző jellegű, mely az összefüggések egyre önállóbb feltárását jelenti.

A kétévfolyamos ciklusokra vonatkozó bevezetők meghatározzák a tantárgy szerepét a fejlesztési területekben, a nevelési célok elérésében és a kulcskompetenciák fejlesztésében, illetve meghatározzák a tantárgy sajátos fejlesztési céljait – levezetve a NAT megfelelő műveltségterületének (Ember és társadalom) fejlesztési céljaiból és az adott iskolatípus/fokhoz illesztve, ill. annak céljaiból, feladataiból.

4. táblázat: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv ciklusonkénti célstruktúrája

9–10. évfolyam	11–12. évfolyam
<ul style="list-style-type: none"> – A forráskezelés és -elemzés elemi szabályainak, illetve a tudományos anyaggyűjtés alapjainak elsajátítása. – A korábbi történetek feldolgozásán alapuló, 	<ul style="list-style-type: none"> – A forrásokból történő önálló adatgyűjtés mellett a történelmi háttér ismeretében következtetések levonása. – A szakszókincs alapos ismerete, adott

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

<p>képszerű történelemtanítást felváltja az elemző, az oksági viszonyokat kutató jellegű munka.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kiemelt szerepe van a problémaközpontú történelemtanításnak. – A diákoknak ezen az életkori szinten el kell jutni az események elbeszélésétől, a források tartalmi ismertetésétől a problémafelvetés, magyarázat, fejtegetés, következtetés és érvelés alkalmazásáig, felhasználva a szaknyelvet. 	<p>esetben az egyes történelmi fogalmak meghatározása is, annak tudatában, hogy azok a különböző történelmi korokban változó jelentésűek lehetnek.</p>
--	--

A *tematikai egység* az egyes műveltségterületi tantárgyak (adott esetben történelem) nagyobb átfogó témaegységeit, témaköreit nevezi meg.

A *javasolt óraszám* a kerettantervekben a teljes évi óraszám 90%-át jelenti (2 óras tárgy esetén a 72-ből 65, 3 órásnál a 108-ból 97, érettségi évében 74-ből 66 órát), beleértve az összefoglaló-rendszerző, számonkérő és más, elsősorban nem új anyagot feldolgozó órát is.

Az *előzetes tudás* a témakör elsajátításához szükséges kulcsfogalmak, ismeretelemek, képességek megnevezése a témakör sajátosságainak megfelelően. Szükségességét egyrészt a koncentrikus tananyagelrendezés, másrészt – kissé a konstruktivista tanuláselmélet szellemében – a „máshonnan” (iskolán kívül) szerzett korábbi ismeretek felhasználásának igénye alapozza meg.

A *tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai* a kerettantervek nevelésközpontúságának fontos elemei. A nevelési célok általános, normatív, morális, a tematikai egységhez kapcsolódó tartalmi elemei mellett itt jelennek meg a sajátos képzési célok is. Nézzünk példákat az általános iskolai és a négy évfolyamos középiskolai kerettantervekből, az ókori görögségre vonatkozóan!

5. táblázat: A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai az ókori görög-római világ tanításával kapcsolatban

Általános iskola	Négy évfolyamos középiskola
<p>A tanuló felismeri, hogy az ókori görögséget a közös nyelv, a mondai történetek, a vallás és az olimpiai játékok kapcsolták össze. Látja, hogy az athéniaiak a perzsák elleni harcokban nemcsak a földjüket, városukat védték, hanem a szabadságukat is. Értékeli az ókor hőseinek közösségükért tett bátor, önfeláldozó magatartását. Megérti, hogy a történelem szereplőit, hőseit elsősorban a közösség érdekében tett cselekedeteik alapján értékelhetjük. [...]</p> <p>Képes szöveges és képi információk gyűjtésére, azok egymással való összevetésére ókori görög-római témákból, valamint korabeli régészeti emlékek megfigyelésére, lelet és rekonstrukció összevetése is. A megismert történelmi fogalmakat helyesen alkalmazza, az egyszerű írásos forrásokat megérti, és tanári segítséggel feldolgozza. Képes történelmi események időrendbe állítására és időszalagon való elhelyezésére is.</p>	<p>◀¹⁰ A tanuló képes jellemezni a különböző államformákat (királyság, köztársaság) és a hatalomgyakorlás eltérő formáit (demokrácia, diktatúra). Megismeri az ókori demokrácia alapelveit, vázlatosan összehasonlítja a modern demokrácia alapelveivel. Áttekinti a háborúk – történelmi, politikai, gazdasági, vallási, etnikai, hatalmi – okait, különválasztva az ürügyektől. Azonosítja a háborúk egyénekre és közösségekre gyakorolt hatásait. Elfogadja a közügyekben való részvétel fontosságát. Belátja a humánus, a szépség és jószág antik eszméje megbecsülésének és a művészi értékek megóvásának szükségességét.</p> <p>Felismeri, hogy túlnépesedő területekről általában a népesség kiáramlásra kerül sor. Érzékeli, hogy a gazdaságilag fejletlen és fejlett területek közötti kereskedelem meglehetősen élénk lehet: nyersanyagokat, élelmiszereket ad az egyik oldal, míg iparcikkeket a másik. Átlátja, hogy európai civilizáció gyökerei az antikvitásból erednek.</p> <p>Képes az európai civilizáció gyökereinek feltárására, az ókori demokrácia alapelveinek</p>

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

	vázlatos összehasonlítására a modern demokrácia alapelveivel. Képes a szerzett információk rendezésére és értelmezésére, kiselőadás tartására. Képes különböző időszakok történelmi térképeinek az összehasonlítására.
--	--

A követelmények markánsan két részre bomlanak: ismeretekre (témák) és fejlesztési követelményekre, feladatokra. Az ismeretek (témák, közműveltségi tartalmak) a tematikai egységhez kapcsolódó tananyagrészeket tartalmazzák, amelyek nem szükségszerűen tanórákra bontást jelentenek. A fejlesztési követelmények feladatok formájában a konkrét ismeretanyaghoz és az egyes NAT-os fejlesztési területekhez (ismeretszerzés és tanulás, kommunikáció, kritikai gondolkodás, tájékozódás időben és térben) kapcsolva ad ötleteket a tanulói képességfejlesztéséhez. Teszi ezt tájékoztató, a konkrét feladatok vonatkozásában nem kötelező jelleggel, segítve a fejlesztési követelmények feladatformáinak a teljesítését. (A NAT2 és NAT3-ban szereplő *A tartalom kulcselemei* értelemszerűen, *A reflexiót irányító kérdések* pedig szakmai megfontolásból kerültek ki a NAT4-ből, így az új kerettantervi fejlesztési követelményekből is.)

Merőben új elem a korábbi NAT-okhoz és kerettantervekhez képest a *kapcsolódási pontok*, amely az egyes műveltségi területek közötti hidakat keresi tantárgyak, konkrét tudáselemek feltüntetésével. Ugyanakkor a tantárgyak közötti koncentrációs lehetőségek feltérképezése régi törekvése a közoktatásnak.¹¹

Évtizedek óta fontos része a történelemtanterveknek a *fogalmak és adatok/lexikák* (személyek, helynevek/topográfia, évszámok/kronológia). Már a NAT különválasztotta a tartalom értelmezését lehetővé tevő kulcsfogalmakat (történelmi idő, változás és folyamatosság, okok és következmények, történelmi források, tények és bizonyítékok, interpretáció, jelentőség, történelmi nézőpont) a tartalmakat kifejező kulcsfogalmaktól (pl. társadalom, társadalmi osztály, réteg, állam, államforma, államtípus, kultúra, birodalom). Ezek jelennek meg most témakörönként *értelmező és tartalmi kulcsfogalmak* formájában. A kulcsfogalmak a fogalmak azon körét jelentik, melyek összességükben alkalmasak a történelem tantárgy tartalmi feldolgozására, lefedik a történelmi múlt legjellemzőbb nézőpontjait (pl. társadalom, gazdaság, politika, eszme). Talán a tanítási gyakorlat szempontjából úgy különíthetők el a fogalmaktól, hogy egy-két témán, témakörön belül semmiképpen sem „taníthatók meg”, állandóan új jegyekkel bővülnek, gazdagodnak.

Az adatok (lexikák) között a helynevek/topográfia, illetve az évszámok/kronológia fogalomhasználati különbségtétel az általános és középiskolára jellemző. Az évszámok/kronológia esetében ezúttal megadtuk az időponton kívül a hozzátartozó eseményt is, amely egy történelemtanár számára a legtöbb esetben nyilvánvaló ugyan, de néhány (főleg XX. századi) történésnél félreértelmezésekre is lehetőséget ad (pl. nem könnyen található ki, hogy milyen esemény tartozik 1945-höz).

Tanulságos az adatok (lexikák) számának egybevetése az előző kerettantervével az általános iskolai, a 6 és 8 osztályos gimnáziumi és a négy évfolyamos középiskolai tervek esetében (2003-as kerettantervek=100%).

6. táblázat: Az új kerettantervek adatainak %-os aránya az előző kerettantervhez képest

	5-8. évf.	5/7-12. évf.	9-12. évf.
Fogalmak	85,1%	105,8%	147,3%
Személyek	108%	85,9%	100,5%
Helynevek	155,9%	105,4%	100%
Évszámok	178,7%	142,5%	107,3%
Összesen	111,1%	108,5%	117,6%

Jellemzően az újabb korokhoz tartozó adatok arányai nőttek, és a régebbiek csökkentek, de sajnos nem az elvárható mértékben. Gondolnunk kellett azonban a

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

közeljövőben kidolgozásra kerülő érettségi követelményekre is, melyek összhangban kell, hogy legyenek a bemeneti követelményekkel.

Új elemnek számít a *fejlesztés várt elemei a két évfolyamos ciklus végén*, mely az adott időszak végén (az adott tantárgyban) elvárható legfontosabb tudás- és képességelemek tárházát jelenti.

Történelem (társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek) kerettantervek

Történelemből (pontosabban a történelem, társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretekből) négy kerettanterv készült, ennek a munkacsoportnak volt irányítója a jelen írás szerzője):

- általános iskolai (készítők: *Bánhegyi Ferenc* és *Horváth Péter*);
- négy évfolyamos középiskolai (készítők: *Lieb Mariann* és *Makay Mariann*);
- hat és nyolc évfolyamos gimnáziumi (készítők: *Stróbl Terézia* és *Ispánovity Márta*).

A társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek tantervrészeket a *Gönczöl Enikő* vezette jelenismereti munkacsoport tagjaként a téma ismert szakértője, *Jakab György* jegyezte.

Egy történelemtanternv esetében az egyik legizgalmasabb kérdés a *korszakbeosztás*. Évtizedek óta zajló trend a közelmúlt története súlyának, tananyagterjedelmének növekedése. Ebben most átléptük a Rubicont azzal, hogy több európai országhoz hasonlóan immár nálunk is 1945 lesz az utolsó (8. és 12. osztály) évfolyam kezdőpontja. Ezt több szempontból is indokolható az évtizedes, sőt évszázados tendenciákkal szemben. Egyrészt a jelenkor, a mai világrend kezdete a második világháború lezárulta. Másrészt a tanterv készítőinek gondolni kellett arra is, hogy mindkét esetben (8. és 12. osztály) a képzési időszak végére kellett beiktatni a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek modult is, ami lényegében a múltismeretet követően jelenismereti jellegű stúdium, de mindenképpen a történelemmel együtt integráns része az Ember és társadalom műveltségi területnek.

Az 1945-ös korszakhatárnak viszont komoly következményei vannak a többi évfolyam periódusátháraira, mivel amennyire örömmel rögzíthetjük, hogy tárgyunk újra nem szenvedett el óraszámvesztést, úgy azt is rögzítenünk kell, hogy nem is nyert újabb órákat!

7. táblázat: A régi és új általános iskolai kerettanterv évfolyamonkénti korszakhatárai

	Régi kerettanterv (2003, 2007)	Új kerettanterv (2012)
Évfolyam	Tananyag (egyetemes /magyar)	Tananyag (egyetemes /magyar)
5. évf.	Ókor vége /magyar honfoglalás	Középkor vége /Árpád-kor vége
6. évf.	XVIII. század elejéig/szatmári béke	1849-ig
7. évf.	Az első világháború vége	A második világháború vége
8. évf.	Globalizáció /1990-ig	Globalizáció /2004-ig

8. táblázat: A régi és új négy évfolyamos középiskolai kerettanterv évfolyamonkénti korszakhatárai

	Régi kerettanterv (2003, 2007)	Új kerettanterv (2012)
Évfolyam	Tananyag (egyetemes /magyar)	Tananyag (egyetemes /magyar)
9. évf.	Első ezredforduló /magyar államalapítás	Középkor vége /1490-ig
10. évf.	Kora újkor 1721-ig /szatmári béke	1849-ig
11. évf.	Az első világháború kezdete	A második világháború vége
12. évf.	Emberiség az újabb ezredfordulón /1991	Globalizáció /2004

Lényegesen hagyományosabbnak mondható a lineáris rendszerű hat és nyolc évfolyamos gimnáziumok korszakbeosztása, mely valamivel jobban kedvez a régebbi

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

koroknak. Itt jegyezzük meg, hogy korábban nem készült központi kerettanterv a hat és nyolc évfolyamos gimnáziumok számára:

9. táblázat: A régi és új hat és nyolc évfolyamos középiskolai kerettanterv évfolyamonkénti korszakhatárai

	Régi tanterv	Új kerettanterv (2012)
Évfolyam	<i>Tananyag (egyetemes /magyar)</i>	<i>Tananyag (egyetemes /magyar)</i>
7. évf.	Az ókori Hellász vége	Az ókor vége
8. évf.	Az érett középkor vége /az Árpád-kor vége	A középkor vége /1490-ig
9. évf.	Kora újkor 1721-ig /szatmári béke	A francia forradalomig /szatmári béke
10. évf.	1849-ig	1871-ig /a kiegyezésig
11. évf.	A második világháború kezdetéig /Horthy-korszak 1939-ig/	A második világháború végéig
12. évf.	Napjainkig	Globalizáció /2004-ig

Tantervkészítő kollégáim a megmondható, hogy milyen heves viták előzték meg a tananyagok ilyen módon történő átstrukturálását. Maga az 1945-ös korszakhatár ötlete egy 2010-es, a 12. osztályos történelemtankönyvekről rendezett tanácskozáson merült fel komolyabb formában. Azóta többen „megszondáztuk” a tanári, sőt kiadói közvéleményt is, és elmondhatjuk, hogy erősen megoszlottak a vélemények. Gondolom, így lesz ez most is. Ezzel együtt hiszem és vallom, hogy meg kellett lépni ezt a radikális lépést, még annak tudatában is, hogy nemzeti történelmünk dicsőségesebb korszakai kerülnek így némileg háttérbe, és a „vesztett” XX. századunk jobban előtérbe. Reméljük, hogy mindennek tanítványaink inkább nyertesei lesznek, hiszen a napjainkban felmerülő kérdésekre, problémákra hamarabb találhatnak választ a közelmúlt, mint a régmúlt történelmében.

Közműveltségi tartalmak (ismeretek, témák) és fejlesztési követelmények (feladatok)

A két terület elszakíthatatlan egymástól, bár – mint a bevezetőben jeleztük – voltak erre korábban kísérletek. Egyiknek sincs primátusa a másik előtt. Nincsenek fejlesztési feladatok tartalmak nélkül, de az ismeretek elsajátítása sem önmagáért való, hanem hogy fejlessze a személyiséget. Így alkot egységet Nemzeti köznevelési törvény, Nemzeti alaptanterv, kerettanterv és helyi tanterv a köznevelés gyakorlatában.

Fontos elve történelemtanításunknak Mária Terézia, azaz a Ratio Educationis óta a koncentricitás. „*A koncentrikus tanterv voltaképpen a lineáris tanterv módosult változata: két vagy több lineáris ciklus egymásra épülése. A kifejezés arra utal, hogy ugyanaz a lineáris ciklus ismétlődik meg bővebben, magasabb fogalmi szinten, és az azonos logikából következik, hogy az új ciklusnak – nagyobb sugarú körként – jórészt tartalmaznia kell a korábban már tanult tananyagot.*”¹² Nézzünk ennek megvalósulására példát az általános iskolai és a négy évfolyamos középiskolai kerettantervekből:

10. táblázat: Kerettantervi ismeretek az ókori görögségről

5–8. évf.	9–12. évf.
Az ókori görög világ	Az ókori Hellász
Mondák a krétai és trójai mondakörből. A görögök vallása és az ókori olimpiák. <i>Hétköznapiak és ünnepek.</i> Hétköznapiak Athénban és Spártában. <i>Gyermekek nevelése, oktatása.</i> Történetek a görög-perzsa háborúk korából.	A polisz kialakulása. <i>A földrajzi környezet.</i> Az athéni demokrácia működése. <i>Államformák, államszervezet. A hatalommegosztás formái, szintjei.</i> Spárta. <i>Kisebbség, többség.</i>

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

<p><i>Békék, háborúk, hadviselés. Egyezmények, szövetségek.</i></p> <p>Az athéni demokrácia virágkora.</p> <p>Művészek és művészetek, tudósok és tudomány az ókori görög világban.</p> <p>Történetek Nagy Sándorról. <i>Birodalmak.</i></p>	<p>A görög hitvilág, művészet és tudomány.</p> <p>Nagy Sándor birodalma és a hellenizmus. <i>Birodalmak.</i></p>
---	--

Látható a témakör és témák címének a megfogalmazásban is, hogy az általános iskolai szinten a célrendszerrel tárgyalat elbeszélő, történetek tanításán alapuló jelleg dominál. Az általános iskolai szinten nem tárgyalat poliszok, mint a tanuló számára az elvontság szintjén megjelenő államszerveződés elemei csak a középiskolában kerülnek elő. Itt van lehetőség a demokrácia genezisének a bemutatására, míg az általánosban, mint egyik legfőbb értékünk ókori előzményének a felvillantására van lehetőség. A görög-perzsa háborúk és Nagy Sándor hódításai is kifejezetten a történeteikkel dominálnak általánosban, amelyekre a középiskola is támaszkodhat, illetve magasabb szintre emelheti őket például Nagy Sándor birodalmának, majd a hellenizmusnak a bemutatásával.

Szólnunk kell a tananyagoknál megjelenő *hosszmetszeti témákról* is. Ezek egyes korszakok, témák során előkerülő „emlékeztetők”, melyek lehetőséget kínálnak arra, hogy „*tematikus, hosszsmetszeti témákon keresztül szerettesse meg a tárgyat, megfelelő időt hagyva a beszélgetésre, szerepjátékra, vitára*” – mint ahogy a Történelemtanárok Egylete nem túl barátságos NAT-bírálatában is elismerte. Segítik a tananyag koherenciáját, támogatják az elmélyítést. „*Ezek azok a hazai történelemtanításban már meghonosodott dimenziók, amelyeknek megjelenítését a kronologikus tematika lakonikus címszavai nem tették lehetővé...*”¹³

A „*Hétköznapiak és ünnepek*” pl. még az ókori Egyiptomnál és az ötvenes éveknél; „*Gyermekek nevelése, oktatása*” a Horthy-korszaknál; a „*Békék, háborúk, hadviselés*” a végvári harcoknál és a két világháborúnál; az „*Egyezmények, szövetségek*” az Egyesült Államok létrejötténél, a kiegyezésnél, a NATO és Varsói Szerződés, valamint az Európai Unió születésénél; a „*Birodalmak*” Rómánál, a Szovjetunióknál kerülnek elő – hogy most csak az alapiskolai utalásokat vegyük sorra. Természetesen máshol is felvillanthatók ezek a hosszsmetszeti témák, melyek inkább emlékeztetők szeretnének lenni, mint „kőbe vésett” tantervi előírások. Akárcsak a fejlesztési követelmények példaanyaga.

A *fejlesztési követelmények* alapvetően a NAT2 és NAT3 innovációjának eredményeként jöttek létre, és a fejlesztő pedagógia szolgálatát jelentik. Alapvetően tanulói tevékenységeket fogalmazznak meg az új NAT-nak megfelelő területeken:

1. *Ismeretszerzés, tanulás.*
2. *Kritikai gondolkodás.*
3. *Kommunikáció.*
4. *Tájékozódás térben és időben.*

Nézzünk erre példákat a korábban kiválasztott közműveltségi tartalmakkal kapcsolatban (10–11. táblázat).

Mire sarkallnak ezek a feladatok?

Nagyon fontos az *ismeretszerzés, tanulás*. Ezért az ismereteket ne „nyújtsuk” csupán, hanem tegyük meg mindent annak érdekében, hogy a tanulók maguk szerezzék meg őket, „harcoljanak” meg érte. Ez adott esetben időigényesebb ugyan, de köztudottan „jobban tapadnak”, mint egy „előadás” közlései. Tehát alkalmazzuk is a megszerzett ismereteket (pl. értékeljük a görög-perzsa háborúk hőseinek áldozatvállalását).

A *kritikai gondolkodás* fejlesztése kezdettől feladat. Ügyeljünk arra azonban, hogy mindig a korosztálynak megfelelő feladatokat adjunk, hogy a tanulónak „lábujjhegyre kelljen állni” (Németh László) a teljesítéséhez. De ne legyen elérhetetlen, teljesíthetetlen sem a számukra, mint a gyakran játszott reklámban a jóval a feje fölött lévő léccel elött aggodalmaskodó gyermek számára a magasság átugrása.

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

Fontos, hogy a tanuló ne csak a feleléskor szerepeljen. Ehhez a *kommunikációs* lehetőségek széles tárházát kínálja a kerettanterv megfelelő része. Messze nem csak a szóbeliség lehet a kommunikáció eszköze. Írással, rajzzal, tábló készítésével, dramatikus játékkal stb. azokat is sikerélményhez juttathatjuk, akiknek a szóbeliség nem erősségük.

Végezetül, de nem utolsósorban, soha ne feledkezzünk meg a történelemtanítás „két szeméről”¹⁴, a *kronológiáról és a topográfiáról*. Pedagógiai gyakorlatunk már régen tudja, hogy nem pusztán az időadatok rögzítése és a helynevek térképen való megmutatása jelenti az időben és térben való tájékozódást. Ehhez kínál színes feladatanyagot a kerettanterv megfelelő része, sokirányú fejlesztési lehetőséget kínálva, itt például időszakalag használatával, különböző időszakok történelmi térképeinek az összehasonlításával, ill. egyszerű térképábrázolással rajzoltatásával.

11. táblázat: Alapiskolai kerettantervi fejlesztési követelmények az ókori görögséggel kapcsolatban

Ismeretszerzés, tanulás:	<ul style="list-style-type: none"> – Információk gyűjtése a görög világról. <i>(Pl. az életmód jellegzetességei)</i> – Információk gyűjtése a görög-római világban lezajlott jelentősebb háborúkról képek és történelmi térképek segítségével. <i>(Pl. a görög-perzsa háborúk, pun háborúk.)</i>
Kritikai gondolkodás:	<ul style="list-style-type: none"> – Valóság és fikció szétválasztása egy-két görög mondában. <i>(Pl. a trójai faló története.)</i> – Mondák forráskritikai elemzése. <i>(Pl. a valós és a fiktív elemek megkülönböztetése az Ariadné fonaláról szóló történetben.)</i>
Kommunikáció:	<ul style="list-style-type: none"> – A görög világ főbb jellegzetességeinek bemutatása. <i>(Pl. néhány monda szóbeli felidézése.)</i> – Szituációs játék. <i>(Pl. az athéni demokrácia működése.)</i> – Rendszerező tábla készítésére <i>(pl. az ókori Hellászról és a Római Birodalomról).</i>
Tájékozódás időben és térben:	<ul style="list-style-type: none"> – Az időszámítás technikájának gyakorlása. <i>(Pl. a főbb görög és római események ábrázolása párhuzamos időszalagon.)</i>

12. táblázat: Középiskolai kerettantervi fejlesztési követelmények az ókori görögséggel kapcsolatban

Ismeretszerzés, tanulás:	<ul style="list-style-type: none"> – Ismeretszerzés különböző médiumok anyagából, szaktudományi munkákból. <i>(Pl. a görög művészet témájában.)</i> – Különböző emberi magatartástípusok, élethelyzetek megfigyelése, következtetések levonása. <i>(Pl. a görög-perzsa háborúk hőseinek áldozatvállalása.)</i>
Kritikai gondolkodás:	<ul style="list-style-type: none"> – Érvek gyűjtése a saját vélemény alátámasztására, ellenérvek gyűjtése meghatározott álláspontok cáfolására. <i>(Pl. az arisztokratikus és a demokratikus kormányzás előnyeiről, hátrányairól.)</i> – Történelmi-társadalmi adatok, modellek és elbeszélések elemzése a bizonyosság, a lehetőség és a valószínűség szempontjából. <i>(Pl. Spártáról a történetírásban kialakult hagyományos kép árnyalása.)</i> – Különböző szövegek, hanganyagok, filmek stb. vizsgálata a történelmi hitelesség szempontjából. <i>(Pl. Hellász történelmét feldolgozó hollywoodi filmek.)</i>
Kommunikáció:	<ul style="list-style-type: none"> – Folyamatábra, diagram elemzése/ készítése. <i>(Pl. az athéni demokrácia kialakulása,)</i> – Vizuális rendezők (táblázatok, ábrák) készítése. <i>(Pl. gyarmatváros)</i>

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

	és anyaváros kapcsolata.)
Tájékozódás időben és térben:	<ul style="list-style-type: none"> – Különböző időszakok történelmi térképeinek összehasonlítása, a változások hátterének feltárása. (Pl. Nagy Sándor birodalmának kialakulása térképek alapján.) – Egyszerű térképvázlatok rajzolása különböző információforrások alapján. (Pl. a görög gyarmatosítás fő irányai.)

Még egy gondolatsor az ún. *kapcsolódási pontokról*, ismét ókori görög példákkal illusztrálva:

13. táblázat: Kapcsolódási pontok

5-8. évf.	9-12. évf.
<ul style="list-style-type: none"> – <i>Magyar nyelv és irodalom</i>: Mese, monda, mítosz. (Pl. ismert görög mondák Prométheuszról, Odüsszeuszról, Daidalosz és Ikaroszlól.) – <i>Idegen nyelvek</i>: Néhány példa a görög/latin szavak átvételére a tanult idegen nyelvben. – <i>Erkölcstan</i>: A vallási közösség és vallási intézmény. A nagy világvallások világképe és erkölcsi tanításai. – <i>Természetismeret</i>: A félsziget fogalma, jellegzetességei a gazdasági életben. A Balkán-félsziget Európa térképén. – <i>Vizuális kultúra</i>: Ókori épületek maradványai (pl. az athéni Akropolisz); a görög emberábrázolás, portrészobrászat. – <i>Mozgóképkultúra és médiaismeret</i>: Részletek népszerű játékfilmekből. (Pl. Wolfgang Petersen: <i>Trója</i>; Oliver Stone: <i>Nagy Sándor</i>.) 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Földrajz</i>: A Balkán-félsziget déli részének természeti adottságai. – <i>Testnevelés és sport</i>: A sport- és olimpiatörténet alapjai. – <i>Magyar nyelv és irodalom</i>: Görög mitológia, homéroszi eposzok, az antik görög színház és dráma, Szophoklész: Antigoné. – <i>Dráma és tánc</i>: Az ókori színház és dráma. – <i>Vizuális kultúra</i>: Az antik görög képzőművészet (pl. a Dárdavivő, a Delphoi kocsihajtó, a Laokoón-csoport). – <i>Matematika</i>: Pitagorasz-tétel, Thalész-tétel, Eukleidész (euklideszi geometria), görög ábécé betűinek használata a matematikában. Pi szám jelölése $[\pi]$. – <i>Fizika</i>: Arkhimédész, ptolemaioszi világkép, Arisztotelész természetfilozófiája.

Ide, főleg más műveltségi területekhez, tantárgyakhoz tartozó ismeretelemeket kerestünk, természetesen nem a teljesség igényével, és nem a teljes felhasználás elvárásának a követelményével. Ezek felhasználásával még inkább kinyithatjuk tanítványaink szemét az egész világra, más tudományterületek, művészeti ágak stb. felhasználásával komplexebb képet nyerhetünk egy-egy témáról, a „változatosság gyönyörködtet” élményét kínálva. Ez is hozzásegítheti neveltjeinket, hogy az iskolából majdan kikerülve, sokoldalúan tájékozódhassanak a világ dolgairól.

Fontos, mérhető részét jelentik a kerettanterveknek a kulcsfogalmak, fogalmak és lexikák: személyek, topográfiai és kronológiai adatok.

14. táblázat: Kulcsfogalmak, fogalmak, adatok

	5-8. évfolyam	9-12. évfolyam
Értelmező kulcsfogalom	Történelmi idő, változás és folyamatosság, ok és következmény, jelentőség.	Változás és folyamatosság, ok és következmény, interpretáció, jelentőség.
Tartalmi kulcsfogalom	Társadalom, társadalmi csoportok, életmód, város, gazdaság, termelés, állam, birodalom, egyeduradalom,	Társadalom, társadalmi csoport, népesedés, népességrobbanás, migráció, életmód, város,

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

	demokrácia, királyság, köztársaság, császárság, vallás, vallásüldözés.	gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrás, gazdasági kapcsolat, gyarmatosítás, ártermelés, pénzgazdálkodás, kereskedelem, politika, állam, államforma, hatalmi ág, egyeduralom, köztársaság, demokrácia, polgárjog, államszervezet, birodalom, szuverenitás, politeizmus.
Fogalmak, adatok	<p><i>Fogalmak:</i> mítosz, városállam, olimpia, népgyűlés, Akropolisz.</p> <p><i>Személyek:</i> Zeusz, Periklész.</p> <p><i>Topográfia:</i> Balkán-félsziget, Olümposz, Athén, Spárta, Perzsa Birodalom, Marathón.</p> <p><i>Évszámok:</i> Kr. e. 776 (az első feljegyzett olimpia játékok), Kr. e. 490 (a marathóni csata), Kr. e. V. század közepe (Athén fénykora).</p>	<p><i>Fogalmak:</i> polisz, mitológia, arisztokrácia, démosz, türannisz, népgyűlés, esküdtbírótság, demagógia, sztratégosz, cserépszavazás, filozófia, hellenizmus.</p> <p><i>Személyek:</i> Szolón, Kleiszthenész, Periklész, Pheidiász, Hérodotosz, Thuküdidész, Platón, Arisztotelész, Nagy Sándor, a legfontosabb görög istenek.</p> <p><i>Topográfia:</i> Athén, Spárta, Olümposz, Peloponnészosz, Makedónia, Alexandria.</p> <p><i>Kronológia:</i> Kr. e. 776 (az első feljegyzett olimpiai játékok), Kr. e. V. század közepe (Periklész kora), Kr. e. 336–323 (Nagy Sándor uralkodása).</p>

Minden, kétéves tanítási ciklust a *fejlesztés várt eredményei* zárják, melyek az adott időszak végén elvárható tudás- és képességelemeket összegzését jelentik. Ezek alapul szolgálhatnak tematikus, évfolyamonkénti, ciklust és iskolatípust záró méréseknek egyaránt.

Korántsem hisszük, hogy kerettanterveink tökéletesek. Ugyanakkor a szinte kivétel nélkül gyakorló tanár és tankönyvíró készítőket egyrészt legjobb tanítási hagyományaink megőrzése, másrészt a XXI. század eleje szelleméhez illő megújulás igényének a kötelezettsége egyaránt sarkallta. A jobbitó szándékú észrevételeket ezek szellemében szívesen vesszük. Ugyanakkor tájékoztatjuk a kollégákat arról is, hogy további segédanyagok is készülnek a kerettantervek értelmezésének, felhasználásának a segítésére, hiszen a helyi tantervek új NAT-hoz, kerettantervekhez való igazítása a soron lévő feladat. És ennek végrehajtása már az iskolákban zajlik, valamint készülnek az új 5. és 9. osztályos tankönyvek is.

JEGYZETEK

- 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. Nyomtatásban: *NAT – Nemzeti alaptanterv*. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1995. (A műveltségi területek külön füzetekben is megjelentek: pl. *Ember és társadalom*. Korona Kiadó, Budapest, 1995) Ennek a folyamatnak érdekes, műhely közeli, de nem elfogultságoktól mentes leírását adja: BATHORY Zoltán (2001): *Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972–2000*. Ökonet, Budapest, 131-166. (NAT sztori)
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Magyar Közlöny*, 66. sz. 10635-10848., ill. *Új Pedagógiai Szemle*, 2012. (22. évf.) 1-2-3. sz. 30-255.
- 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei; A középfokú nevelés-oktatás kerettantervei I. (Gimnázium); A középfokú*

Katona András: A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről

nevelés-oktatás kerettantervei II. (Szakközépiskola, szakiskola); valamint Kerettantervi tantárgyi füzetek 8. Történelem és állampolgári ismeretek (Mind: Oktatási Minisztérium, Budapest, 2000)

4. <http://www.oh.gov.hu/kerettantervek>. [2012. május 21.]
5. Az Eötvös József Szabadelvű Pedagógiai Társaság NAT 2002 tervezete. Új Pedagógiai Szemle, 2002. (52. évf.) 12. sz. Melléklet (KNAUSZ Imre: Ember és társadalom)
6. 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Nyomatva: *Nemzeti alaptanterv 2003*. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2004. (Érdekes ez – és most kivételesen az e sorokat író szubjektuma kerül előtérbe –, akinek immár több mint 40 éves pedagógiai pályafutása első évtizedében még olyan tanterveket használtak, melyek szinte csak tananyagokat rögzítettek; aztán jött a követelményrendszer központú 1978/80-as tanterv, melyben kiegyensúlyozottan jelentek meg már a fejlesztési követelmények és az ismeretek; míg a 2000-es évek elejére „átestünk a ló másik oldalára”, és már csak „fejlesztettünk”, a NAT-ban kötelező tananyag nélkül, csak „A tartalom kulcselemei” jelentek meg, nem rendszerezett ismeretek.)
7. 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról a 202/2007. (VII. 31.) Kormányrendelettel módosított, egységes szerkezetbe foglalt szöveg. Nyomatva: *Nemzeti alaptanterv 2007. (Rövidített változat)* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2007.
8. 2011. évi CXCV. törvény: A nemzeti köznevelésről. *Magyar Közlöny*, 162. sz. 39622-39695.
9. KAPOSZI József (2012): Értékek és tartalmak, avagy a tartalom értékei. *Új Pedagógiai Szemle*, 62. évf. 17.
10. A ◀ jel arra utal, hogy a középiskolában automatikusan érvényesülnek az általános iskolai nevelési-fejlesztési célok is.
11. Megint kissé szubjektív, de jellemző elemként hadd említse a szerző, hogy pályáját az irodalom és történelem tantárgyak ilyen irányú összehangolásának a kísérletével kezdte, aminek megvalósulásából persze semmi sem lett: *Integrációs lehetőségek az általános iskolai irodalom és történelem oktatásában*. Doktori értekezés. ELTE BTK, 1988. Témavezető: Dr. Balázs Györgyné.
12. KNAUSZ Imre: A tanítás mestersége: <http://mek.niif.hu/01800/01817/01817.htm#24> [2012. szept. 7.]
13. SZABÓ Márta: A új Nemzeti alaptanterv Ember és társadalom műveltségi területe. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/06/szabo-marta-az-uj-nemzeti-alaptanterv-ember-es-tarsadalom-muveltsqgterulete-03-01-07/> [2012. szept. 7.]
14. A topográfiára és kronológiára a történelemtanításnak „mint két szemre, szüksége van” – írta a második Ratio Educationis, 1806-ban.